

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. ŻURAWIA 4 skr. pt. 24

00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04; 29-35-69

ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41

Telefon dyżurny: 21-34-34

Telex: 816-436

BD/225/30/88

POSTAWY MŁODZIEŻY WOBEC SEKSU
I OPINIE NA TEMAT WYCOFANEGO PODRĘCZNIKA
PT. "PRZYSPOSOBIENIE DO ŻYCIA W RODZINIE"

Lipiec 1988 r.

Wprowadzenie we wrześniu ubiegłego roku do programu nauczania w szkołach ponadpodstawowych podręcznika przedmiotu pt. "Przyśposobienie do życia w rodzinie" wywołało falę polemicznych artykułów i dyskusji na łamach prasy, licznie wypowiadali się też czytelnicy w nadsyłanych do redakcji listach. Przedmiotem kontrowersji były przede wszystkim sprawy wychowania seksualnego¹. Reakcją władz oświatowych na tocząca się polemikę było początkowo zawieszenie korzystania z podręcznika, powołanie specjalnej komisji do merytorycznej oceny jego treści i wreszcie decyzja Ministra Edukacji Narodowej o wycofaniu go z obowiązującego zestawu podręczników.

Fakt ten stał się asumptem do szerszego podjęcia tematu w ankiecie przeprowadzonej w środowisku młodzieży szkół ponadpodstawowych². Interesowało nas, jak młodzież ocenia kontrowersyjny podręcznik, czy decyzja Ministra Edukacji Narodowej koresponduje z oceną samej młodzieży. Opinie na ten temat przedstawiamy na tle ogólniejszych poglądów młodzieży i jej postaw wobec problemów współżycia i wychowania seksualnego.

1. Znaczenie spraw seksu i aktywność seksualna młodzieży

Wchodząca w dorosłe życie generacja Polaków docenia znaczenie seksu, erotyki. Spośród ankietowanych absolwentów szkół ponadpodstawowych 63% otwarcie przyznało, że są to dla nich sprawy co najmniej ważne (16% - bardzo ważne, 47% - ważne). Co piąty uznał je za raczej bądź zupełnie nieważne (16% - raczej nieważne, 5% - zupełnie nieważne), pozostali (15%) powstrzymali się od wyrażenia zdania.

O seksie chętnie i często rozmawia się w rówieśniczych kręgach. Jest to trzeci pod względem częstości wskazań temat (16%) tych roz-

¹ W końcu ubiegłego roku w jednym z sondaży CBOS podjął nieśmiałą próbę rozpoznania społecznego przyzwolenia dla aktywności szkoły w wychowaniu seksualnym młodzieży pozostawiając na uboczu kontrowersyjną sprawę podręcznika. Stwierdziliśmy wówczas, że większość (74%) spośród 1500-osobowej reprezentatywnej próby dorosłej ludności kraju opowiada się za tym, aby w szkole mówiono młodzieży o problemach współżycia seksualnego (34% - jak najczęściej, 40% - w ograniczonym zakresie), jedynie 15% było odmiennego zdania. Zob. Opinie o propozycji omawiania spraw seksu w szkole. Warszawa CBOS marzec 1988 r.

² Blok pytań dotyczących tej problematyki został zawarty w kwestionariuszu ankiety "Młodzież 88", którą przeprowadzono techniką audytoryjną w dniach 25-29 kwietnia 1988 roku na reprezentatywnej próbie losowej uczniów ostatnich klas szkół ponadpodstawowych, liczącej 1292 osoby. Charakterystykę badanej zbiorowości podano w aneksie.

mów. Częściej dyskutuje się jedynie o szkole (26%) i własnej przyszłości (18%).

Zatem aktywność werbalna młodzieży w sprawach seksu jest duża. A czy znajduje odzwierciedlenie w zachowaniach?

Na drażliwe wydawałoby się pytanie: "Czy utrzymujesz stosunki seksualne?" odpowiedziało 80% badanych, 20% skorzystało natomiast z możliwości odmowy odpowiedzi³.

Spośród udzielających odpowiedzi 6% przyznało, że utrzymuje regularne kontakty seksualne, 22% - doraźnie (od czasu do czasu), 9% nie utrzymuje, ale miała już pierwszy stosunek. Większość (63%) natomiast nie ma jeszcze bezpośrednich doświadczeń seksualnych. Zatem pojawiająca się czasem opinia o nadmiernej aktywności czy wręcz rozwiązłości seksualnej młodzieży nie znajduje potwierdzenia. Aktywny pod tym względem jest co trzeci uznający sprawy seksu za ważne dla siebie i co dziesiąty traktujący je jako mało lub zupełnie nieważne⁴.

2. Opinie o kontaktach seksualnych i rozpowszechnianiu pornografii

Przedstawiliśmy ankietowanym kilka opinii o przedmażeńskich kontaktach seksualnych z prośbą o ustosunkowanie się do każdej z nich. Na podstawie wypowiedzi można wyróżnić dwa typy przekonań badanych. Jeden, nazwijmy fundamentalny, zdecydowanie odmawia nawet kochającym się ludziom przyzwolenia na podejmowanie współżycia przed zawarciem małżeństwa. Według drugiego - liberalnego kobieta i mężczyzna mają prawo przekonać się przed ślubem, czy są seksualnie dobrani.

W badanej zbiorowości postawę fundamentalną reprezentowała mniejszość (45%), liberalną - nieznaczna większość (54%) młodzieży.

³ Odpowiedzi odmówiło: 21% chłopców i 17% dziewcząt; 15% absolwentów liceów ogólnokształcących, 19% liceów i techników zawodowych i 23% zasadniczych szkół zawodowych; 20% praktykujących regularnie, 18% praktykujących nieregularnie i 14% niepraktykujących religijnie.

⁴ Fakt, że większość młodzieży cechuje się w tej intymnej sferze życia znaczną wstrzeźliwością może być wynikiem narastających obaw związanych z chorobą AIDS - 68% badanych uznaje ją za jedno z największych zagrożeń dla ludzkości (częściej wskazywano jedynie na wyścig zbrojeń - 72%).

Wśród liberałów można wyróżnić jeszcze "romantyków" uznających, że miłość jest niezbędnym i w zasadzie jedynym warunkiem współżycia seksualnego (40% ogółu), z których część nie stroni zarazem od postawy "sportowca" traktującego zarówno miłość, jak i małżeństwo jako zbędny warunek uprawiania seksu (30%).

Stosunkowo słaba aktywność seksualna młodzieży zdaje się zatem wynikać z jej przekonań. Czy ujawniający się w kwestii zachowań seksualnych rygoryzm dotyczy wszelkich spraw związanych z seksem? Otóż nie. Okazuje się bowiem, że 69% badanych opowiada się zarazem za wyświetlaniem filmów pornograficznych w wybranych kinach, a 63% uważa, że w Polsce powinno być dozwolone rozpowszechnianie wydawnictw pornograficznych. Sprzeciwia się temu odpowiednio co czwarty i co piąty respondent.

Liczba fundamentalistów jest więc dwukrotnie większa niż ich przeciwników. Rygoryzm dotyczy zachowań, a nie informacji w sprawach seksu. Znaczne przyzwolenie na rozpowszechnianie filmów i wydawnictw pornograficznych to przejaw ciekawości; niewykluczone, że także substytuowany, pośredni sposób zaspokajania własnych potrzeb. W jakiejś mierze jest też wyrazem dezaprobaty wobec wszelkich poczynań o charakterze ograniczająco-reglamentacyjnym.

3. Wychowanie seksualne w szkole

Szkoła to odpowiednie i pożądane według młodzieży miejsce rozmów o problemach współżycia seksualnego. Do takiej konkluzji skłaniają odpowiedzi na pytanie: "Czy Twoim zdaniem powinno się mówić w szkole o problemach współżycia seksualnego?" Niemal wszyscy ankietowani (93%) odpowiedzieli twierdząco, przy czym zdaniem 60% należy mówić o nich jak najwięcej, natomiast 33% proponuje ograniczyć zakres dyskutowanych zagadnień. Niewielu, zaledwie co czterdziesty, odmawia szkole jakiegokolwiek udziału w wychowaniu seksualnym. Niewielu również nie miało w tej sprawie sprecyzowanego stanowiska (2,1%) bądź posłużyło się odpowiedzią unikową "trudno powiedzieć" (2,1%).

Zdecydowana zatem większość absolwentów szkół ponadpodstawowych nie tylko ma wyrobiony własny pogląd w sprawie roli szkoły

w wychowaniu czy uświadamianiu seksualnym, lecz również opowiada się za aktywnym jej udziałem. Typ szkoły wpływa na postulowany zakres omawiania w szkole problemów współżycia seksualnego (tab. 1).

Tabela 1

w procentach

Typ szkoły	Odpowiedzi respondentów na pytanie: "Czy Twoim zdaniem powinno się mówić w szkole o problemach współżycia seksualnego?"					
	tak			nie	inna odpowiedź	trudno powiedzieć
	ogółem	dużo	selektywnie			
Liceum ogólnokształcące (N=230)	92,6	51,3	41,3	1,3	3,9	2,2
Technikum, liceum zawodowe (N=498)	92,0	64,0	28,0	2,6	3,2	2,2
Zasadnicza szkoła zawodowa (N=558)	94,6	60,0	34,6	3,1	0,4	2,0

Młodzież kończąca szkoły zawodowe (technika, licea i zasadnicze) często optuje za nieograniczeniem zakresu omawiania tych zagadnień, absolwenci liceów ogólnokształcących opowiadają się za selektywnością, przy czym zmienną interweniującą jest tu płeć badanych (dziewczęta przeważają wśród absolwentek liceów ogólnokształcących)⁵.

4. Opinie młodzieży na temat wycofania podręcznika pt. "Przysposobienie do życia w rodzinie"

Aby się dowiedzieć, co młodzi myślą na temat wycofania podręcznika, czy jako bezpośrednio zainteresowani podjęliby podobną decyzję zapytaliśmy ich, czy gdyby to zależało wyłącznie od nich, wycofaliby podręcznik ze szkół czy też pozostawili. Większość (55%) opowiedziała się za pozostawieniem, mniejszość (26%) za wycofaniem, a 18% udzieliło odpowiedzi unikowej "trudno powiedzieć". Spośród mających jednoznaczna ocenę przydatności podręcznika (82% ogółu) za pozostawieniem optowało 68%, za wycofaniem - 32%.

⁵ W liceach ogólnokształcących dziewczęta stanowiły 69% badanych absolwentów, w liceach i technikumach zawodowych - 46%, w zasadniczych szkołach zawodowych - 34%.

Zakładając, że na ocenę podręcznika oddziałuje jego znajomość, zapytano badanych, czy zapoznali się z nim. Zdecydowana większość (90%) odpowiedziała, że zna podręcznik powierzchownie. Przekonują o tym następujące dane. Spośród deklarujących znajomość podręcznika co dziesiąty przeczytał go w całości, co czwarty (27%) - obszernie fragmenty, 30% przejrzało go pobieżnie, a 33% jedynie o nim słyszało lub czytało. Zatem tylko 33% ogółu badanych, a 37% deklarujących znajomość podręcznika, formułowało ocenę po faktycznym zapoznaniu się z jego treścią; pozostali wydali o nim osąd na podstawie własnych ogólniejszych poglądów i wyobrażeń na temat wychowania seksualnego bądź kierując się zasłyszana opinią.

Tym bardziej interesujący może być związek między wiedzą o podręczniku a oceną jego przydatności artykułowaną przez własną decyzję w sprawie pozostawienia bądź wycofania. Jak wynika z danych zamieszczonych w tabeli 2 jest to związek silny o charakterze jednokierunkowym. Im pełniejsza znajomość podręcznika, tym częstsze opowiadanie się za pozostawieniem go i odwrotnie - im bardziej powierzchowna wiedza o podręczniku, tym większa skłonność do jego dyskredytowania i opowiadania się za wycofaniem.

Tabela 2

w procentach

Deklarowana znajomość podręcznika	Respondenci		
	opowiadający się za wycofaniem podręcznika ze szkół	przeciwni wycofaniu podręcznika ze szkół	nie mający zdania
Bezpośrednia			
- pełna	15,2	75,0	9,8
- fragmentaryczna	20,1	65,0	14,9
- pobieżna	28,2	49,7	22,1
Pośrednia	32,4	48,4	19,1

O tym, że znajomość podręcznika wpływa na ocenę jego przydatności, przekonują nie tylko jednoznaczne oceny - decyzje w sprawie wycofania lub pozostawienia, lecz także częstotliwość odwoływania się do unikowej kategorii odpowiedzi "trudno powiedzieć", którą wybierał co dziesiąty znający podręcznik dobrze, co siódmy

zapoznany z fragmentami i co piąty deklarujący znajomość pobieżną lub pośrednią - na podstawie opinii innych osób.

Na marginesie warto odnotować, że osoby, które nie znały podręcznika (nie wiedziały nawet, że został wydany) konsekwentnie powstrzymywały się od oceny jego przydatności (92%).

Badanym, którzy przynajmniej coś słyszeli o podręczniku, lecz powstrzymali się od aprobaty lub opowiedzieli się za jego wycofaniem (N=554) przedstawiono sześć twierdzeń sondujących powody odrzucenia z prośbą o ustosunkowanie się do każdego z nich. Najczęściej (72% wskazań) wybierano opinię, że położono w nim zbyt duży nacisk na "techniczną stronę" kontaktów seksualnych, a zbyt mały na uczucia. Kolejne trzy twierdzenia uzyskały po 57-58% wskazań, mianowicie:

- był niedostosowany wiekowo, miałyby się z niego uczyć młodzież zarówno z pierwszych, jak i ostatnich klas szkół średnich (58,5%);

- mógł przedwcześnie rozbudzić potrzebę współżycia seksualnego u młodzieży (58,1%);

- jego treść jest niezgodna z zasadami wiary katolickiej (57,2%)

Najrzadziej przychyłano się do uzasadnienia eksponującego, że propagował środki i metody antykoncepcyjne (51,4%) oraz nie potępiał przedmałżeńskich kontaktów seksualnych (48%).

Stopień akceptacji poszczególnych twierdzeń między optującymi za wycofaniem podręcznika, a nie mającymi zdania jest znacznie zróżnicowany. Jak wynika z danych zawartych w tabeli 3, stopień aprobaty tych pierwszych jest wyraźnie większy.

Poszczególne twierdzenia zaakceptowało 61-85% opowiadających się za wycofaniem i 36-65% nie mających zdania. O ile każde z twierdzeń uzyskało aprobatę więcej niż połowy odrzucających podręcznik, to wśród niezdecydowanych jedynie jedno - akcentujące nadmierny nacisk na "techniczną stronę" kontaktów seksualnych, a zbyt mały na uczucia.

W całej zbiorowości optującej za wycofaniem podręcznika bądź niezdecydowanych czy go pozostawić, czy też wycofać 18% poddało go totalnej krytyce - zgodziło się z wszystkimi twierdzeniami. Więk-

szość (52%) zaakceptowała tylko niektóre odrzucając inne, 30% konsekwentnie trwało przy odpowiedzi "trudno powiedzieć".

Tabela 3

w procentach

Powody odrzucenia bądź braku aprobaty podręcznika	Respondenci					
	akceptujący poszczególne twierdzenia		nie akceptujący poszczególnych twierdzeń		nie mający zdania	
	a	b	a	b	a	b
Położono zbyt duży nacisk na "techniczną stronę" kontaktów seksualnych, a zbyt małą na uczucia	84,6	64,5	5,8	9,1	9,6	26,4
Jest niedostosowany wiekowo, miałyby się z niego uczyć młodzież zarówno z pierwszych, jak i ostatnich klas szkół średnich	72,8	47,0	9,7	15,2	17,6	37,9
Mógł przedwcześnie rozbudzić potrzebę współżycia seksualnego u młodzieży	74,9	42,4	11,7	27,3	13,4	30,3
Jego treść jest niezgodna z zasadami wiary katolickiej	79,7	36,7	10,0	19,1	10,3	44,2
Propaguje środki i metody antykoncepcyjne	64,2	40,7	19,1	21,6	16,7	37,7
Nie potępia przedmażeńskich stosunków seksualnych	61,1	35,7	20,1	23,1	18,8	41,2
a - respondenci opowiadający się za wycofaniem podręcznika ze szkół; b - respondenci nie mający zdania.						

5. Postawy młodzieży wobec seksu

Na podstawie zebranego materiału empirycznego możemy wyróżnić trzy typy postaw: otwartą, zamkniętą i ambiwalentną.

Prezentujący postawę otwartą (około 55% badanych) są zainteresowani sprawami seksu i doceniają ich znaczenie, dążą do pozyskania jak największej ilości informacji z tej intymnej sfery życia człowieka. Odzwierciedleniem tej postawy są głównie liberalne poglądy na temat inicjowania współżycia seksualnego, stosunku do pornografii,

rzadziej natomiast bezpośrednio zachowania seksualne, chociaż połowa jej reprezentantów ma za sobą pierwsze doświadczenia, stale lub doraźnie utrzymuje współżycie płciowe. Większość spośród nich uznaje seks za sprawę miłości, a nie moralności czy religii. Miłość jest wystarczającym uzasadnieniem dla podjęcia współżycia seksualnego.

Zasadniczym elementem postawy zamkniętej (około 30% badanych) jest poddawanie seksu silnej kontroli moralnej i religijnej. W konsekwencji seks jest traktowany jako mało znacząca, drugorzędna i wstydliva strona życia człowieka. Następuje blokada zainteresowań i aktywności w tej dziedzinie. Rygoryzm moralny zdaje się być ważną zasadą życiową, niechętnie poddającą się modyfikacji; znajduje bowiem wsparcie w systemie etyki katolickiej. Są to osoby silnie nastawione na katolicki model małżeństwa i rodziny, o wiele częściej niż pozostali uznające za szczególnie groźne dla ludzkości przerywanie ciąży i rozwody.

Około 15% badanej młodzieży jest ambiwalentnie nastawiona do seksu - w pewnych kwestiach wykazuje znamiona postawy otwartej, w innych - zamkniętej. Okazuje większą tolerancję wobec propagowania problematyki seksualnej, nawet rozpowszechniania pornografii, rygorystycznie zaś ocenia zachowania własne i postępowanie innych.

Postawy wobec seksu są silnie zróżnicowane przez cechy społeczno-demograficzne i psychologiczne badanych. Czynnikiem konstytuującym postawy jest wartość seksu w ogólnym systemie wartości jednostki.

Postawę otwartą wobec seksu znacznie częściej reprezentują chłopcy, mieszkańcy miast (zwłaszcza dużych), pochodzący z rodzin pracowników umysłowych oraz handlu i usług. Postawę zamkniętą - dziewczęta, mieszkańcy wsi, pochodzących z rodzin chłopskich.

Na typ postawy silnie oddziałuje stosunek do religii. Im większa aktywność religijna, tym większe prawdopodobieństwo postawy zamkniętej, im słabszy związek z religią, tym częściej otwartość wobec seksu. Można to prześledzić na przykładzie wybranych poglądów i zachowań przedstawionych w tabeli 4.

Tabela 4 Cechy społeczne i demograficzne badanych w procentach

Cechy społeczne i demograficzne badanych	Respondenci					
	uznający seks za sprawę dla siebie ważną i bardzo ważną	przyzwalający na przedmażeńskie stosunki seksualne	opowiadający się za wyświetlaniem w kinach filmów pornograficznych	aktywni seksualnie	domagający się, aby w szkołach mówiono o seksie jak najwięcej	opowiadający się za pozostawieniem podrecznika w szkołach
Ogółem	63,2	54,1	67,0	22,5	59,9	55,2
<u>Płeć</u>						
Mężczyźni	77,6	66,9	80,4	33,7	66,7	63,4
Kobiety	47,9	40,3	55,0	9,0	51,9	46,9
<u>Wiek</u>						
Osiemnaście	65,4	58,5	79,1	22,2	59,0	58,5
Dziewiętnaście	54,7	46,6	58,2	16,0	56,0	48,9
Dwadzieścia lat	74,4	59,7	69,6	31,6	68,8	61,3
<u>Miejsce zamieszkania</u>						
Wieś	56,9	44,9	66,0	14,2	54,9	49,5
Miasto:						
do 20	61,4	58,0	70,1	24,5	63,4	70,1
21-200	69,8	60,0	29,1	61,8	56,3	73,3
201 tys. i więcej mieszkańców	77,5	72,3	74,6	35,8	68,9	66,5
<u>Kategoria społeczno-zawodowa ojca</u>						
Inteligencja	67,1	58,0	62,4	17,7	58,0	49,3
Pozostali umysłowi	67,1	61,7	69,0	27,8	64,6	57,6
Pracownicy handlu i usług	66,0	55,1	73,5	24,5	63,3	67,4
Robotnicy wykwalifikowani	66,0	56,9	73,6	26,3	58,7	58,6
Robotnicy niewykwalifikowani	64,2	52,1	71,6	17,9	54,7	54,0
Rolnicy indywidualni	56,9	43,3	66,6	15,1	56,1	49,1
Właściciele prywatnych zakładów	66,7	64,3	69,0	17,1	50,0	58,3
<u>Typ szkoły</u>						
Liceum ogólnokształcące	52,2	38,0	52,0	10,4	51,3	42,8
Liceum, technikum zawodowe	65,3	55,7	64,1	23,5	64,0	54,3
Zasadnicza szkoła zawodowa	67,0	60,6	80,2	26,5	60,0	63,3
<u>Przynależność do organizacji społeczno-politycznych</u>						
Należący do: ZSMP, ZMW, ZHP, samorządu uczniowskiego	52,6	58,1	70,2	20,5	62,3	60,2
Nie należący do organizacji	65,0	53,8	68,1	24,6	59,9	53,1
<u>Przynależność do organizacji kościelnych</u>						
Należący do organizacji i uczestniczący w ruchu oazowym	48,0	40,0	53,6	13,7	48,8	33,0
Bądź należący, bądź uczestniczący	61,2	41,9	63,6	34,2	55,5	46,6
Nie należący i nie uczestniczący	67,4	63,0	74,7	50,0	64,4	63,8
<u>Aktywność religijna</u>						
Praktykujący regularnie	48,0	40,0	62,9	10,9	56,7	54,1
Praktykujący nieregularnie	61,2	41,9	80,3	19,3	62,7	72,8
Niepraktykujący	67,4	63,0	80,7	25,5	77,9	80,0